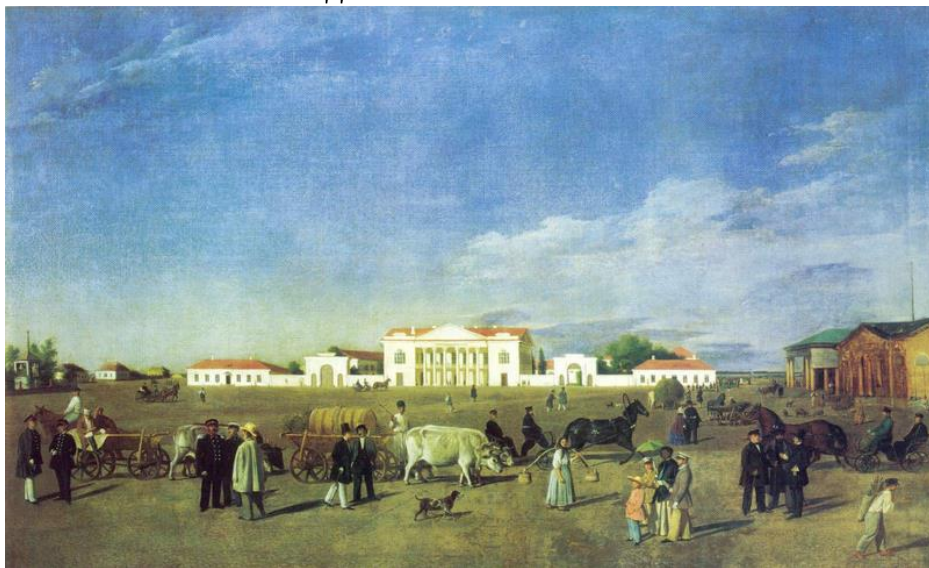

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка
Факультет історії та географії
Кафедра історії України

О.А. Гура, Л.Л. Бабенко

Електронний варіант

«ІСТОРИЯ І КУЛЬТУРА ПОЛТАВЩИНИ
З ОСНОВАМИ ЕКСКУРСІЙНОЇ СПРАВИ»:
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

УДК 94:338.48(477.53)(072.8)

Г95

Гура О. А Історія і культура Полтавщини з основами екскурсійної справи: метод. рек. до практ. занять спец. 032 «Історія та археологія», 014.03 «Середня освіта (Історія)», 014.07 «Середня освіта (Географія)» / О. А. Гура, Л. Л. Бабенко. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. – 30 с.

У методичних рекомендаціях представлені очікувані результати навчання з дисципліни «Історія і культура Полтавщини з основами екскурсійної справи», критерії оцінювання результатів навчання, зміст навчальної дисципліни, плани практичних занять та методичні рекомендації до них, список рекомендованої літератури для здобувачів вищої освіти спеціальності 032 «Історія та археологія», 014.03 «Середня освіта (Історія)», 014.07 «Середня освіта (Географія)».

Рецензенти:

Вільховий Ю.В., кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методики навчання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Петренко І.М., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та суспільних наук ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Затверджено на засіданні кафедри історії України ПНПУ імені В.Г. Короленка, протокол № 23 від 31.08.2020 року

Затверджено вченою радою ПНПУ імені В.Г. Короленка, протокол № 12 від 27.05.2021

Мета вивчення навчальної дисципліни: формування у студентів системи знань про рідний край, спираючись на наукові дослідження різних галузей розвитку Полтавщини, виховання особистих рис громадянина України, любові до рідного краю.

Очікувані результати навчання з дисципліни:

1. Знати основний зміст, категоріальний апарат краєзнавства.

2. Розуміти цінності історико-культурної спадщини рідного краю.

3. Застосовувати набуті знань з історії рідного краю в шкільному курсі історії, учнівській науковій роботі, діяльності краєзнавчих гуртків, у професійній діяльності тощо.

4. Працювати з першоджерелами, науковою та методичною літературою.

5. Вміти складати маршрутні екскурсійні листи, працювати з картою.

6. Давати оцінку науковими поглядам на ключові проблеми історії Полтавщини.

Критерії оцінювання результатів навчання:

<p>Сума балів, накопичених студентом у процесі вивчення навчальної дисципліни</p>	<p>Рівень досягнення студентом запланованих результатів навчання з навчальної дисципліни</p>
--	---

90-100	Студенти всебічно, систематично і глибоко володіють навчально-програмовим матеріалом, вміють самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, засвоїли основну і ознайомлені з додатковою літературою, яка рекомендована програмою, вміло працюють з першоджерелами, науковою та методичною літературою; складають маршрутні екскурсійні листи, працюють з картою; дають власну оцінку науковими поглядам на ключові проблеми історії Полтавщини.
75-89	Студенти опанували навчально-програмовий матеріал, успішно виконали завдання, передбачені програмою, засвоїли основну літературу, яка рекомендована програмою; показують систематичний характер знань з дисципліни і вміють самостійно поповнювати свої знання упродовж всього навчання; працюють з першоджерелами, науковою та методичною літературою; складають маршрутні екскурсійні листи, працюють з картою.
60-74	Студенти знають основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії, виконують завдання непогано, але із значною кількістю помилок, ознайомлені з основною літературою, яка рекомендована програмою; складають

	маршрутні екскурсійні листи, працюють з картою.
35-59	Студенти погано оволоділи навчально-програмовим матеріалом, допускають велику кількість помилок при виконанні завдань, передбачених програмою.
0-34	Студенти не оволоділи навчально-програмовим матеріалом, допускають грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою.

Критерії оцінювання екскурсії:

Сума балів	Рівень проведення екскурсії
9-10	екскурсія як синтез прийомів показу та розповіді
7-8	екскурсія, що містить окремі методичні прийоми показу та розповіді
5-6	екскурсія, в якій використовуються методичні прийоми показу об'єктів (пасивний показ)
3-4	екскурсія тільки з прийомами розповіді (лекція)
1-2	екскурсія без жодного методичного прийому, показ та розповідь інертні

Основними компонентами, на які слід звернути увагу при оцінюванні прослуховування, є зміст екскурсії, методика і техніка її проведення.

Програма навчальної дисципліни:

Змістовий модуль 1.

ПОЛТАВЩИНА ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО КІНЦЯ XVIII СТ.

Тема 1. Вступ до курсу. Основи спеціалізації роботи екскурсовода

Тема 2. Давня історія Полтавщини (від найдавніших часів до V ст.). Пам'ятки давніх цивілізацій на території краю.

Тема 3. Середньовічна історія Полтавщини (V – перша половина XVI ст.). Полтавщина – порубіжжя з кочовим Степом.

Тема 4. Полтавщина козацька (друга половина XVI – XVII ст.). Вишневещина.

Тема 5. Історія Полтавщини у добу Гетьманщини (XVIII ст.). Місто Полтава. Полки і сотні на території Полтавщини.

Змістовий модуль 2.

ПОЛТАВЩИНА XIX - ПОЧАТКУ XXI СТ.

Тема 1. Нова історія краю (XIX – початок XX ст.). Наш край у роки становлення Полтавської губернії. Освіта і культура.

Тема 2. Новітня історія Полтавщини (перша половина XX ст.). Повстанський рух на Полтавщині. Особливості регіонального економічного розвитку.

Тема 3. Полтавський край від повоєнного часу до сьогодення.

Змістовий модуль 1.
Практичне заняття № 1
ОСНОВИ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ РОБОТИ
ЕКСКУРСОВОДА

Мета:

- ознайомлення студентів із основами професійної діяльності екскурсоводів, специфікою їхньої роботи;
- визначити етапи професійного становлення екскурсовода
- вміти аналізувати екскурсії та самостійно володіти основними методиками її проведення.

Основні поняття: екскурсія, екскурсовод, портфель екскурсовода, оглядова та тематична екскурсія.

План

1. Професійна спеціалізація екскурсоводів
2. Специфіка роботи екскурсовода
3. Професійна майстерність екскурсовода
4. Правила екскурсовода

Під час розгляду цього питання студенти повинні звернути увагу на специфіку роботи екскурсовода, етапи професійного зростання. Охарактеризувати напрями вдосконалення професійної майстерності екскурсовода, особливості проведення оглядових та тематичних екскурсій. Варто охарактеризувати методику проведення автобусної, інтегрованої та пішохідної екскурсії.

Проаналізувати спеціальні здібності екскурсовода: конструктивні, організаторські, комунікативні, аналітичні тощо. Необхідно визначити елементи підготовки до екскурсії: врахування темпераменту групи, рівня загальної освітньої підготовки людей та рівня їх естетичного розвитку, психічного стану особистості. Вказати критерії оцінки якості екскурсії, її недоліки. Навести приклади вправ для екскурсовода.

Основна література

1. Нездоймінов С. Організація екскурсійних послуг: навчально-методичний посібник / С.Г. Нездоймінов. – Одеса: Астропринт, 2011. – 2016 с. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1588/1/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B3.pdf>
2. Професійна майстерність екскурсовода. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://studopedia.su/8_53106_lektsiya--profesiyna-maysternist-ekskursovoda.html
3. Якість екскурсії способи її оцінки план оцінки якості екскурсії Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://samzan.ru/90661>

ПОЛТАВЩИНА ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО КІНЦЯ XVIII СТ.

Практичне заняття № 2 ДАВНЯ ІСТОРІЯ ПОЛТАВЩИНИ (ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО V СТ.)

Мета:

- ознайомлення студентів із найдавнішими поселеннями, антропогенезом, історичними культурами, першими народами
- формування вмінь складання історико-географічних краєзнавчих екскурсійних маршрутів, екскурсій, тематичних заходів, тощо;
- вміння аналізувати екскурсії та самостійно володіти основними методиками її проведення;

Основні поняття: палеоліт, мезоліт, неоліт, антропогенез, автохтони, неолітична революція, скіфи.

План

1. Культура і духовні досягнення племен епохи енеоліту - бронзи.
2. Більське городище – найвидатніша пам'ятка епохи раннього заліза в лісостеповій Україні
3. Контактна зона: міграції доби великого переселення народів.

Студенти повинні охарактеризувати духовну та матеріальну культуру найдавніших поселень, назвати перші стоянки на території Полтавщини, визначити особливості первісних вірувань: тотемізм, анімізм, фетишизм, магія. Вказати особливості неолітичного періоду

на території краю (поселення ямково-гребінцевої кераміки, середньостогівської культури). Озвучити культуру і досягнення племен енеоліту–бронзи (племена ямної культури, катакомбні племена, донецької культури, багатоваликової кераміки, зрубного часу).

Охарактеризувати поселення раннього залізного віку (чорноліська культура), кочових племен (кіммерійців, скіфів сарматів). У цьому питанні варто зосередитися виключно на регіональному аспекті цієї проблеми. Зокрема, вказати специфіку поховального обряду, взаємин із автохтонами, господарства, вірувань тощо. Прослідкувати добу великого переселення народів. Слід звернути увагу на Більське городище, специфіку його існування та проведення археологічних розкопок. Третє питання вимагає від студентів усвідомлення специфіки регіону у період великого переселення народів.

Основна література

1. Полтавщина : історичний нарис. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – 592 с.
2. Полтава. Історичний нарис. – Полтава: Полтавський літератор, 1999. – 280 с.

Додаткова

1. Супруненко О.Б. З історії археологічних досліджень на Полтавщині. Короткий нарис. – Київ; Полтава: Гротеск, Археологія, 2007. – 124 с.

Практичне заняття № 3
СЕРЕДНЬОВІЧНА ІСТОРІЯ ПОЛТАВЩИНИ (V- ПЕРША
ПОЛОВИНА XVI СТ.)

Мета:

- ознайомлення студентів із слов'янським світом на теренах нашої малої Батьківщини, а також початками українського етногенезу в контексті загальносвітового історичного розвитку;
- створення загального уявлення про історію Полтавщини, як складової сучасного шкільного курсу із історії;
- вмінні аналізувати екскурсії та самостійно володіти основними методиками її проведення;

Основні поняття: норманська теорія, теорія антинорманізму, союз племен, Русь, феодальна роздробленість, князівства, Золота Орда.

План

1. Сіверяни на історичній Полтавщині.
2. Полтавщина, як складова Переяславського князівства.
  - а) Політична історія.
  - б) Боротьба та співжиття з кочовиками: печенігами, половцями, золотоординцями.
3. На литовському прикордонні. Заселення території Полтавщини у XIV - першій половині XVI ст.

Даючи відповідь на це запитання варто зазначити, що ранньосередньовічні слов'янські культури в регіоні склалися на основі місцевого пізньозарубинецького і черняхівського населення, окремих груп слов'янського населення Правобережжя, які, починаючи з VI ст., переселялися на лівий берег Дніпра. Необхідно виділити три групи роменських пам'яток на території Полтавщини: 1) західну Новгород-Сіверське і Стародубське Подесення; 2) сейминську – Курське Посейм'я із середньою течією Псла; 3) східну – у басейні Сули (суличі), Псла, Ворскли і Сіверського Дінця. Навести приклади досліджень пам'яток роменської культури. Назвати різні точки зору на проблему переростання згаданих слов'янських поселень у протоміські: 1. Це явище є «закономірним виростанням», процесом еволюції; 2. Це – результат заходів київської великокнязівської влади у X ст.. Відповідь обґрунтувати.

Необхідно визначити специфіку політичного розвитку Переяславського князівства та його взаємин із кочовиками, в тому числі, розвиток краю у XIV – першій половині XVI ст..

Основна література

1. Полтавщина : історичний нарис. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – 592 с.
2. Полтава. Історичний нарис. – Полтава: Полтавський літератор, 1999. – 280 с.

Додаткова

1. Супруненко О.Б. З історії археологічних досліджень на Полтавщині: Короткий нарис. – Київ; Полтава: Гротеск, Археологія, 2007. – 124 с..

Практичне заняття № 4

ПОЛТАВЩИНА КОЗАЦЬКА (ДРУГА ПОЛОВИНА XVI-XVII СТ.)

Мета:

- ознайомлення студентів із історією формування полкового строю та особливостями розвитку 4 полків Гетьманщини;
- створення загального уявлення про історію Полтавщини, як складової сучасного шкільного курсу із історії;
- вміти аналізувати екскурсії та самостійно володіти основними методиками її проведення;

Основні поняття: революція, повстання, католицизм, колонізація, унія, Гетьманщина, Військо Запорозьке, васалітет, протекція, возз'єднання, конфедерація, міліарний союз.

План

1. Формування Вишневецьчини на території історичної Полтавщини.
2. Полтавщина, як арена козацько-селянських повстань.
3. Полтавщина у роки козацької революції.
4. Культурний розвиток краю

Розпочніть це питання з характеристики територіально-адміністративного реформування українських земель після укладення Люблінської унії. Вкажіть причини просування польської шляхти на землі історичної Полтавщини. Наголосіть, що наприкінці XVI – на початку XVII ст. на території нинішньої Полтавщини сформувалася одна з найбільших латифундій Речі Посполитої – так звана Вишневещина. Розкажіть механізм її формування, специфіку територіальних надбань, назвіть приклади населених пунктів.

Вкажіть особливості економічного розвитку краю. «Селітряна» держава. Охарактеризуйте стан культурного та релігійного розвитку краю (монастирі, храми, освіта). Покажіть процес появи в регіоні козаків, визначте їхні групи (татари-скотарі, «сольники», козаки-здобитчики).

З'ясуйте загальну політичну ситуацію на українських землях, що склалася в середині XVII ст. Проаналізуйте соціально-економічні, політичні, національно-релігійні, зовнішньополітичні причини національно-визвольної війни. Важливо охарактеризувати специфіку розвитку культури в умовах козацької революції.

Основна література

1. Полтавщина : історичний нарис. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – 592 с.

2. Полтава. Історичний нарис. – Полтава: Полтавський літератор, 1999. – 280 с.

Додаткова

1. Супруненко О.Б. З історії археологічних досліджень на Полтавщині. Короткий нарис. – Київ; Полтава: Гротеск, Археологія, 2007. – 124 с.

2. Мокляк В. Полтавський полк: Наук.попул. нарис історії полку з часу його виникнення до кінця XVII ст.. – Полтава: Дивосвіт, 2008. – 112 с.

3. Мокляк В. Полтавщина козацька: (Від Люблінської унії до Коломацької ради) / В. Мокляк. – Полтава: АСМІ, 2008. – 264 с.

Практичне заняття № 5 **ПОЛТАВЩИНА У XVIII СТ.**

Мета:

- ознайомлення студентів із особливостями адміністративно-територіального устрою України;
- створення загального уявлення про історію Полтавщини, як складової сучасного шкільного курсу із історії;
- охарактеризувати історичні умови розвитку культури вказаного періоду;
- вміти проводити екскурсії і визначати характерні риси архітектурного ансамблю відповідного періоду;

- виховання почуття патріотизму.

Основні поняття: руїна, розкол, Чорна Рада, Андрусівське перемир'я, Малоросійська колегія, Правління Гетьманського уряду.

План

1. Полтавщина у XVIII ст.: еволюція адміністративно-територіального складу:
  - а) політико-адміністративні зміни;
  - б) зміни в економіці краю.
2. Культура Полтавського краю XVIII ст.:
  - а) освіта та література;
  - б) мистецтво та архітектура.

На практичному занятті студентам треба обговорити внутрішню і зовнішню політику Івана Мазепи, приділити увагу подіям Північної війни, розгрому Швеції в битві під Полтавою (червень-липень 1709 р.), причини та наслідки поразки політики І. Мазепи. Необхідно підкреслити, що у другій половині XVIII ст.. на Лівобережжі України загострилися феодално-кріпосницькі відносини. Остаточну ліквідацію автономії України не треба розглядати як одномоментний акт, бо цей процес був розтягнутий в часі і складався з цілого ряду взаємопов'язаних дій. Найголовнішими з них були:

1764 р. – ліквідовано Гетьманат як систему управління Україною, влада передавалася до II Малоросійській колегії; 1765 р. – ліквідовано слобідські полки (їх було п'ять) і замість них створено регулярні гусарські полки; 1775 р. – знищено Запорізьку Січ; 1781 р. – скасовано адміністративний поділ Лівобережної України на полки і сотні та запроваджено губернії за аналогією з Росією; 1783 р. – скасовано козацькі полки Лівобережжя (їх було 10), а замість них утворено карабінерні регулярні полки під управою російських офіцерів; 1783 р. – заборонено вільний перехід українських селян з місця на місце, введено кріпосне право; 1785 р. – українська старшина урівнювалась в правах з російським дворянством; 30-ті роки XIX ст. – припинення дії місцевого права в Україні та перехід виключно до загальноросійських законів.

Розглядаючи питання культури, наголосіть на умовах, у яких вона розвивалася. Зазначте, що для першої половини XVIII ст. характерним є жанр історико-мемуарної прози, серед якої виділяються три козацькі літописи: 1) «Літопис Самовидця»; 2) Літопис гадяцького полковника і судді Г. Грабянки; 3) Літопис Самійла Величка «Сказаніє о войне козацкой с поляками...».

Вкажіть на розвиток медичної справи, полемічної літератури (трактати, діалоги, диспути, памфлети), ораторсько-проповідницької прози, виникнення жанру езопівської байки, поширення сатиричних віршів. Наголосіть на внеску у духовну

культуру Г.С.Сковороди, українську літературу І.П.Котляревський. Охарактеризуйте музичне мистецтво, живопис, театр, освіту, архітектуру. Детальніше зупиніться на культовій архітектурі бароко, наведіть приклади.

Назвіть особливості розвитку культури у другій половині XVIII ст.. Зазначте, що попри національні утиски, українська культура розвивалася, зазнаючи впливу європейських процесів та тенденцій.

Основна література

1. Полтавщина : історичний нарис. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – 592 с.
2. Полтава. Історичний нарис. – Полтава: Полтавський літератор, 1999. – 280 с.

Додаткова

1. Коваленко О. Адміністративні споруди Полтави XVII-XVIII ст. // Полтава: архітектура, історія, мистецтво. Мат. II наукової конференції «Вайнгортівські читання». – Полтава: Техсервіс, 2003. – С. 87-90.
2. Коваленко О. Історична подорож в Полтаву XVIII століття // Наша фортеця [текст]: науково-художнє видання / упоряд. Безобразова Л.Л. – Полтава: ТОВ "АСМІ", 2009. – С. 224-253.

3. Коваленко О. Исторична топографія Соборного майдану міста Полтави XVII-XVIII ст. // Исторична пам'ять. – 2004. – №2. – С.69-80.
4. Коваленко О.В. Полтавська фортеця // АЛЛУ. – Полтава, 2009. – Ч.1. – С.13-24.

Змістовий модуль 2.
ПОЛТАВЩИНА ХІХ - ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Практичне заняття № 6
ПОЛТАВЩИНА У ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

Мета:

- ознайомлення студентів із історією створення Полтавської губернії;
- охарактеризувати особливості економічного та культурного розвитку краю;
- описати діяльність Полтавського губернського земства;
- створення загального уявлення про історію Полтавщини, як складової сучасного шкільного курсу із історії;
- вміти аналізувати екскурсії та самостійно володіти основними методиками її проведення;
- виховання патріотизму.

Основні поняття: губернія, земство, культура, економіка, уряд.

План

1. Створення Полтавської губернії та політико-адміністративні зміни на території краю.
2. Полтава – губернський центр.
3. Економічний розвиток краю.

4. Культура та наука на Полтавщині.
5. Діяльність Полтавського губернського земства у другій половині XIX ст.

Відповідаючи на ці питання зауважте, що кінець XVIII – перша половина XIX ст. був часом великих змін. Перестала існувати Річ Посполита, Кримське ханство зникло (приєднане Російською імперією у 1783 р.) Українські землі увійшли до складу двох імперій: Російської і Австро-Угорської (Австрійської).

Серед українських земель, що входили до Російської імперії, виділялося 4 великих регіони: Лівобережна Україна, Слобожанщина, Правобережна Україна та Південна (Степова) Україна. Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпаття перебували під владою Австрійської монархії. У 60-80 рр. XVIII ст. царизм ліквідував залишки української козацької держави. Водночас колишня козацька старшина перетворилася на дворянство або шляхетство. Полтавська губернія була створена царським указом від 27 лютого 1802 року, за яким Малоросійська губернія була поділена на дві – Полтавську (адміністративний центр – Полтава) і Чернігівську. Далі перейдіть до характеристики соціально-економічного розвитку губернії (дореформений і післяреформений період). Зауважте, що незважаючи на розвиток фабрично-заводської промисловості, на початку XX століття Полтавщина залишалася аграрною губернією з великим поміщицьким землеволодінням.

Розкажіть про перші таємні товариства в регіоні, масонські та декабристські організації, культурний розвиток регіону.

Основна література

1. Полтавщина : історичний нарис. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – 592 с.
2. 3. Полтава. Історичний нарис. – Полтава: Полтавський літератор, 1999. – 280 с.

Додаткова

1. Цехмістро Н. Декабристи Муравйови-Апостоли і Полтавщина // Слов'янський збірник: зб. наук. і наук.-публіцист. праць. – Вип. 5.-Полтава, 2006.- С. 43-51.
2. Жук В. Полтава часів Івана Котляревського // Слов'янський збірник: зб. наук. і наук.-публіцист. праць. – Вип. 5.-Полтава, 2006.- С. 16-37.
3. Якименко М., Мар'євська М. Життєвий рівень мешканців Полтавського села на рубежі ХІХ-ХХ ст. як фактор соціального протесту напередодні визвольних змагань 1917-1920 рр. // Полтавські історичні студії: ювілейний збірник на пошану Вікторів Ревегука. – Полтава, 2013. – С. 128-135.
4. Бабенко Л.Л. Шульга С.В., Зелюк В.В. Економічна діяльність Полтавського губерньського земства у другій половині

XIX- на початку XX століть [Навч. посіб. для профільного навчання]. – Полтава, 2012. – 80 с.

Практичне заняття 2-3

ПОЛТАВЩИНА У XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

Мета:

- ознайомлення студентів із історією та особливостями розвитку, культурними надбаннями Полтавщини XX – початку XXI століття;
- створення загального уявлення про історію Полтавщини, як складової сучасного шкільного курсу із історії;
- вміння аналізувати екскурсії та самостійно володіти основними методиками її проведення;
- виховання почуття патріотизму, самобутності українського народу.

Основні поняття: універсал, ультиматум, автономія, Конституція, партія, державний переворот, революція, уряд, Директорія, Гетьманат, політика, «воєнного комунізму», диктатура; індустріалізація, колективізація, геноцид, голодомор, голод; окупація, Рейхкомісаріат Україна, Трансністрія, «остбайтери», підпілля, ОУН, УПА.

План

Полтавщина в добу Української революції

1. Соціально-економічне становище губернії напередодні революції.
2. Початок революції (весна-літо 1917 р.).
3. Розгортання революційних подій і національне відродження краю (друга половина 1917 року).
4. Перший прихід російських більшовиків. Встановлення радянської влади.
5. Наш край в часи Української держави гетьмана П.Скоропадського та Директорії УНР.
6. Другий прихід радянської влади (1919 р.).
7. Боротьба полтавців проти деніківщини.
8. Остаточне встановлення радянської влади. Антибільшовицький повстанський рух.

Розглядаючи ці питання, варто зупинитися на характеристиці суспільно-політичного та економічного життя регіону після Лютневої революції 1917 р. в Росії. Зауважте, що після тривалого періоду реакції поновилося видання української періодики. Одним із перших україномовних видань стала Гадяцька газета «Рідний край», яку редагувала Олена Пчілка (Косач). Українською мовою почали виходити «Вісник Полтавського губернського комітету», «Селянська спілка», «Полтавська громада» та «Соціаліст-революціонер». За прикладом Галичини на Полтавщині почали створюватися «Просвіти».

Наголосить, що незважаючи на червоний терор і відверту політику русифікації, більшовики не могли зупинити започаткований революцією процес національного відродження українського народу (на Полтавщині продовжувала зростати чисельність «Просвіт», які користувалися незмінною підтримкою населення. Крім того існував 31 Народний дім і декілька Народних університетів. У кожній із волосних «Просвіт» працювала школа для дорослих, бібліотека і драматичний гурток). У 1919 р. до історико-філологічного та юридичного факультетів у Полтаві додався ще факультет соціальних наук.

Охарактеризуйте період Директорії на Полтавщині і вкажіть на завершеності процесу демократизації освіти. 27 грудня 1918р. була створена Полтавська міська шкільна рада, до складу якої ввійшли два представники від батьківських комітетів і початкових шкіл та по одному від гімназій, єврейських шкіл, Учительської спілки, центральної міської «Просвіти» та шкільний лікар. У січні 1919 р. шкільні ради буди створені практично в усіх повітах Полтавщини.

Полтавський край у міжвоєнний період (20-30-ті рр. ХХ ст.)

План

1. Здійснення суцільної колективізації сільського господарства. Голодомор 1932–1933 рр.

2. Модернізація народного господарства. Нове «індустріальне обличчя» Полтавщини.
3. Політичні репресії. «Великий терор» 1937–1938 рр.
4. Стан культури і освіти.

Варто зауважити на специфіці суцільної колективізації сільського господарства та його наслідках в регіоні. Охарактеризувати індустріальні зміни в краї, проведення політичних репресій та становище Церкви, культури й освіти.

Полтавщина в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.)

План

1. Початок радянсько-нацистської війни. Бойові дії на Полтавщині та встановлення окупаційного режиму.
2. Життя полтавців в умовах нацистської окупації:
  - а) окупаційний режим;
  - б) стан української культури і освіти;
  - в) церковне життя;
  - г) благодійна діяльність громадськості.
4. Антифашистський Рух Опору.
  - а) партизанський рух;
  - б) радянське підпілля;
  - в) Українське національно-патріотичне підпілля.

5. Звільнення Полтавщини від нацистів. Відновлення радянської влади.

Вивчаючи зміст практичного заняття, треба з'ясувати, що в 1941 р. українські землі опинилися в епіцентрі військових дій. Перший рік війни з 22 червня 1941 р. до 22 липня 1942 р. привів до повного захоплення окупантами українських земель. Які причини трагедії і невдач першого періоду війни? Характеризуючи фашистський окупаційний режим на території Полтавщини, необхідно виокремити його завдання.

Важливо звернути увагу на рух опору проти окупантів: партизанський рух; радянське підпілля; українське національно-патріотичне підпілля. В роки боротьби проти нацистів у них були різні підходи до проблеми державності України.

Завершити розгляд практичного заняття варто характеристикою основних етапів звільнення краю від окупантів та відновлення радянської влади, повоєнною відбудовою.

Основна література

1. Полтавщина : історичний нарис. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – 592 с.
2. Полтава. Історичний нарис. – Полтава: Полтавський літератор, 1999. – 280 с.

Додаткова

1. Білоусько О.А., Єрмак О.П., Ревежук В. Новітня історія Полтавщини (перша половина ХХ століття). Підручник для 10-го класу загальноосвітньої школи. – Полтава, 2005.
2. Гура О. А., Гура М.В. Газетна періодика Полтавської губернії як джерело історії доби Української Центральної Ради (1917–1918 рр.) / О. А. Гура, М. В. Гура // Українська національна революція 1917–1921 років крізь призму сучасності (до 100-річчя події) : збірник наукових статей, матеріалів, тез учасників науково-методичного семінару 2 березня 2017 року / Упорядники : Л. Л. Бабенко, І. О. Міщенко. – Полтава, 2017. – С. 44-50.
3. Гура О.А., Гура М.В. Православні храми Полтавщини: таємниці і легенди // Четверті Череванівські наукові читання: зб. наук. ст. за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції (з міжнародною участю) (до 100-річчя з часу створення історико-філологічного факультету в Полтаві), 25–26 жовтня 2018 року. – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2018. – С. 208 – 213.
4. Ілюха О., Гура О. Обмеження діяльності релігійних громад на території Рублівського району Полтавської округи у другій половині 1920-х рр. / О. Ілюха, О. Гура // Православ'я в Україні: Збірник матеріалів VI Міжнародної наукової конференції присвяченої 1000-літтю духовних зв'язків України з Афоном (1016–2016) та 25-літтю Помісного Собору Української Православної Церкви (1-3 листопада 1991 р.) / Під ред. д. богосл.

н., проф., митрополита Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Епіфанія (Думенка), д. іст. н. Г.В. Папакіна, Н.М. куковальської та ін.. – К.: [Київська православна богословська академія], 2016. – С. 356 – 361.

5. Маловідомі сторінки історії другої світової війни в Україні та на Полтавщині // Зб. Наукових статей за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції (23-24 травня 2007 року). – Полтава, 2007.

6. Полтавщина. Шлях до незалежності. 1985–1991 [Текст] / Полтавська обласна державна адміністрація, Полтавська обласна рада, Державний архів Полтавської області, Центр дослідження історії Полтавщини ; упоряд. О. А. Білоусько. – Полтава : Полтавський літератор, 2016. – 800 с.

7. Ревегук В.Я. Полтавщина під німецькою окупацією (1941–1943) [Текст] : нариси історії / В. Я. Ревегук. – Полтава : Дивосвіт, 2015. – 388 с

8. Ревегук В.Я. Полтавщина. Протибільшовицький Рух опору 20-30-х років ХХ століття : нариси історії / В. Я. Ревегук. - Полтава : Полтавський літератор, 2016. - 306 с. Гура О.А. Обмеження діяльності юдейських громад у Центрально-Східній Україні у післявоєнний період // Історична пам'ять. – № 32. – 2015. – С. 78-85.